

ZRINSKI I FRANKOPANI U LIKOVNOJ UMJETNOSTI*

Marijana Schneider

U ovoj godini, u kojoj se spominje tristogodišnjica smaknuća Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana, među svim ostalim gledištima s kojih se proučavaju Zrinski i Frankopani potrebno je ikonografski ustanoviti izgled glavnih junaka te tragedije i upoznati stvarni svijet koji ih je okruživao. U cjelokupnosti povijesne građe o ovim obiteljima ta izdvojena skupina sve dosad nije bila dovoljno poznata ni dovoljno istraжена, jednako kao što o toj građi nisu bila otvorena i postavljena pitanja niti na njih pronađeni nadasve zanimljivi i značajni odgovori.

S obzirom na jedan dio ove građe, proizvode likovne umjetnosti, mogu se Zrinski i Frankopani i njihovo ikonografsko tumačenje razmatrati s dva gledišta. Prvo, kroz djela likovne umjetnosti koja su pripadala članovima obitelji, prvenstveno Zrinskih. Drugo, kroz djela koja prikazuju članove obiju obitelji, a to su s jedne strane suvremeni uljeni portreti kao i suvremena grafika s portretima ili prizorima iz njihova života ili smrti, s druge strane djela koja su nastala u XIX, nešto i u XX stoljeću, tj. portreti izrađeni prema ranijim uzorima u ulju i grafici, kao i djela povijesnog slikarstva.

Ovaj okvir ne obuhvaća dakako ni arhitekturu — što bi s gotovo sedamdeset poznatih nam gradova, tvrđava, palača i kuća koji su pripadali Zrinskim i Frankopanima dalo obilje zanimljive građe — ni namještaj i opremu tih građevina, dakle proizvode primijenjene umjetnosti, o kojima izvori daju raznolike podatke — o pokućstvu, posuđu, ukrasima, pa sve do posteljine vezene zlatom i svilom — kao ni još jedan sastavni dio onog stvarnog i u širem smislu likovnog svijeta koji je okruživao Zrinske i Frankopane, a to je odjeća, tako zanimljiva kod nas upravo u XVII stoljeću. Svako od tih područja zahtijevalo bi posebni prikaz.

U zborniku *Posljednji Zrinski i Frankopani*, objavljenom 1907. u povodu prijenosa kostiju Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana u novi grob u Bečkom Novom Mjestu, jedno je poglavlje posvećeno »tvornoj umjetnosti«.¹ Tu među ostalim slikar Oton Iveković u glavnim potezima prikazuje Zrinske i Frankopane u likovnoj umjetnosti. Građa je u tom zborniku dobrim dijelom

* Ovaj prilog sadržava tekst referata pročitanog 26. IV 1971. na simpoziju održanom u Čakovcu.

¹ Posljednji Zrinski i Frankopani, Zagreb s. a. (1907): O. I v e k o v i ć, Posljednji Zrinski i Frankopani u tvornoj umjetnosti, 297—301.

i reproducirana. Djela povijesnog slikarstva, s portretima i prizorima iz povijesti Zrinskih i Frankopana, dobrim je dijelom objavljena, izložena i reproducirana posljednjih godina.²

Još nije bila ni izrečena i izvršena osuda nad Petrom Zrinskim i Franom Krstom Frankopanom, a njihova su imanja, zajedno s imanjima njihovih pristaša, bila već zaplijenjena ili temeljito opljačkana.³ Iz mnogobrojnih i bogatih posjeda, palača i kuća, zajedno s poljoprivrednim i manufakturnim proizvodima razgrabljeni su i predmeti kućne i osobne upotrebe. Popisi sastavljeni za vrijeme istrage protiv pljačkaša 1672.⁴ brižljivo navode sve odvedene krave, konje i ovce, broj odvezenih vedara vina i mjerica žita, pa i broj tirkiza, rubina i smaragda na skupocjenoj konjskoj opremi ili na oružju. Opisi kućnog namještaja i opreme razmjerno su iscrpni, iako ne navode uvijek i vrijednost predmeta. Naprotiv, o umjetninama podaci su vrlo rijetki, kratki i općeniti.

Tako je zabilježeno da je iz tvrđave Bakar odneseno pet slika u vrijednosti od 30 škuda, od kojih je neke uzeo senjski vojnik Matija Baffo, a neke grof Paradeyser.⁵ Osobito je od pljačkaša teško stradala nova tvrđava Kraljevica, koju je tek 1650. bio podigao i krasno uredio Petar Zrinski. Iz zgrade je izvađeno trideset lijepo izrezbarenih vrata od borovine i osam od orahovine, zatim trideset velikih prozora sa staklom, pa peći, četiri stola od crna mramora, čak i podovi od ulaštena mramora, a od umjetnina »lijepo slike različite vrste za 30 škuda, devet mramornih kipova, od kojih sedam prikazuju rimske careve, dva Etiopljane, te zrinski grbovi za 122 škuđe«.⁶

Iz tvrđave Novi na obali mora odneseno je »slika dosta lijepih oko 70«,⁷ iz dobra Stelnik kod Bosiljeva »jedna slika Blažene djevice pod staklom«,⁸ iz dobra Švarča kod Karlovca »slika B. D. M. Lauretanske 500 komada«, vjerojatno malih pobožnih sličica, te »slika lijepo izrade grofove kćeri redovnice«,⁹ tj. Judite Petronile. Iz kurije Brezovica »velike slike B. D. M. dvije, manjih slika tri«,¹⁰ iz trgovačke oficine Zrinskih u Zagrebu »slika sv. Doroteje, slike u cijelom, jedna«.¹¹

Grad Ozalj, koji je bio središte posjeda Petra Zrinskog na temelju ugovora sklopljena s bratom Nikolom 19. srpnja 1649,¹² sve do smrti Nikoline

² M. Schneider, *Historijsko slikarstvo u Hrvatskoj. Povijesni muzej Hrvatske, Katalog muzejskih zbirki III*, Zagreb 1969. Hrvatski knezovi Zrinski i Frankopani, *Katalog izložbe*, Zagreb 1971.

³ I. Kukuljević Sakcinski, *Dragocjene i umjetne stvari grofovah Zrinjskih u gradu Čakovcu*, Arhiv za povjesnicu jugoslavensku I, Zagreb 1851, 155—172; F. Rački, *Izprave o uroti bana P. Zrinskoga i kneza F. Frankopana*, Zagreb 1873, 556—586; — R. Horvat, *Zapljenjena Zrinskih imanja*, Hrvatsko kolo IV, Zagreb 1918, 184—235.

⁴ E. Laszowski, *Razgrabljene stvari grofa Petra Zrinskoga i Franje Krste Frankopana i njihovih pristaša*, *Ljetopis JAZU* 41, 1948, 159—237.

⁵ isto, 172, 180.

⁶ isto, 172, Horvat, n. dj., 232—233.

⁷ Laszowski, n. dj., 194.

⁸ isto, 200.

⁹ isto, 221.

¹⁰ isto, 222.

¹¹ isto, 222.

¹² E. Laszowski, *Iz prošlosti Vrbovca, Braća Hrvatskog Zmaja XXXIII*, Zagreb 1931, 32.

1664, zaposjeo je po kraljevu dopuštenju od 4. travnja 1670. i po nalogu karlovačkog generala grofa Ivana Josipa Herbersteina barun Fridrik Saurer.¹³ Najviše zanimanja privlačila je, dakako, bogata riznica, zatim skupocjeni namještaj, sagovi i posude, oružje i sedla, posteljina i tkanine. Osobito je zanimljiv opis predmeta odnesenih iz »palače«, tj. glavne dvorane u Ozlju: vunenih lijepo izvezeni i obojeni sagovi, možda gobleni, veliki drveni stol, dvanaest velikih i dvanaest malih stolaca prevučениh kožom, na jednom zidu karta (»mappa«) koja je prikazivala svijet, velika slika s prikazom bitke kod Kaniže, te dvanaest slika proročica (»imagines Sibillarum«).¹⁴

Još bogatije opremljen bio je grad Čakovec. O njegovu izgledu u vrijeme najveće moći Zrinskih postoje dva opisa iz 1660. Jedan potječe od putopisca Evlije Čelebije, koga je Melek-Ahmed paša poslao na početku studenoga hrvatskom banu Nikoli, no tu nema spomena o umjetninama.¹⁵ Iste je godine posjetio Nikolu i nizozemski učenjak Jakov Tollius, a jedanaest godina kasnije — možda u povodu smrti Petra Zrinskog — piše on svome prijatelju Nikoli Vitsenu što je sve u Čakovcu vidio. Opis je tiskan u knjizi *Epistolae itinerariae* u Amsterdamu 1700:

»Zrinski nas kroz vojničke straže, koje bijahu naokolo postavljene, provede u palaču (tvrđu). Ova bijaše velebna: sjajna, a izvrsno utvrđena protiv turske sile. Sa svake ju gotovo strane okruživahu močvare (grabe), koje bi mogle priječiti (neprijateljske) prokope do nje. Samo jedna strana — ona naprama selu — upire se u golo tlo, ali ju opasuje tim čvršća ograda (palisade). Čovjeka se ugodno doima, kad — iza tolike pustoši u okolici — napokon ugleda krasnu palaču, divno pokućstvo, veličajnu udobnost, najveći sjaj, te naobraženu i načitanu obitelj!

Na trijemovima bijaše izvješeno zaplijenjeno tursko oružje: lukovi, tobolci, gvozdeni batovi, štitovi i drugo oružje ove vrsti. Ali sve ovo natkriljuju blistave sablje iz Damaska (»demeškinje«). Neke od ovih imale su držak urešen zlatom i srebrom; sjajne pako korice potamnjavahu očinji vid umetnutim dragim kamenjem. U predvorjima mogao si vidjeti izvješene zastave, koje su otete Turcima; nakvašene krvlju ove zastave naznačivahu nebrojene izvojevane pobjede. Ovdje se pokazivahu slike, na kojima bijahu prikazana junačka djela grofova. Sjećam se slike, na kojoj Turčinu pada glava; Turčin je — prigrnuvši ratnu kabanicu — zamahnuo desnicom i zaprijetio se Nikoli smrću. To bijaše mladiću (Nikoli Zrinskomu) prvi početak mladosti; od toga jednoga učio se drugo.

Treći ili četvrti dan — otkako dođosmo — odveo nas je (Zrinski) u knjižnicu, koja bijaše krasna, napunjena svakim obiljem knjiga. Odavle odveo nas je u oružarnicu, u kojoj bijaše namjestio mjedene zidodere, bombarde, koplja, sablje i druge vrsti oružja. Ovim se krasotama i bogatstvu pridružuje ogromno skladište. Riznica je otvorena, a u njoj — uz ostalo od nemale vrijednosti — vidiš zbirku starinskih novaca. Bogato su zastupani novci Aleksandra Velikoga, Otona i Vitelija. Bilo je (u dvoru) slika kraljeva, knezova i slavnihi muževa — u okruglastom i umanjenom obliku — krasno naslikanih. Uz ostale pokazao mi slike Martina Luthera i njegove žene Katarine, slike divne umjetnosti. Onda se zaputismo u grofove vrtove. Njihovu krasotu i sjaj ne mogu izraziti riječima. Možda ćeš to sebi u mislima dostići, ako se duhom preneseš u drevne vrtove Alkinojeve.«¹⁶

¹³ Laszowski, Razgrabljene stvari . . . , 202, 206.

¹⁴ isto, 210, Horvat, n. dj., str. 214.

¹⁵ E. Čelebija, Putopis, Odlomci o jugoslavenskim zemljama, Sarajevo 1954, 272—275.

¹⁶ Horvat, n. dj., 187—188.

Međutim, od sveg ovog bogatstva vrlo se malo spominje o umjetničkim djelima u zapisnicima o zapljeni imanja, jer je dio čakovečkog posjeda pripadao drugoj ženi Nikole Zrinskog Sofiji Löbl i njihovu sinu Adamu, kojima imanje nije bilo zaplijenjeno.¹⁷ U zapisniku o konfiskaciji Petrova dijela, sastavljenom od 19. svibnja do 2. srpnja 1670, zabilježeno je o umjetninama iz Čakovca samo ovo: »slike jedan rif duge, lijepe, različite vrste 8, u kući osrednje slike 2, u prvoj kući slika kneza saskoga, u drugoj pobožnih slika 5, druge razne slike, različite vrste 13«. ¹⁸ U drugom se izvoru spominju »slike starih careva ili novih« iz Legrada.¹⁹

Što je od umjetnina iz posjeda Zrinskih, koje su usprkos slabom spomenu u popisima zapljene morale biti mnogobrojne i dragocjene, danas još sačuvano? Koji se umjetnički predmeti koji su pripadali Zrinskim mogu još vidjeti? O njihovu ukusu svjedoči u prvom redu najopsežnija sačuvana grupa, a to je knjižnica²⁰ koja sadrži i velik broj ilustriranih knjiga. U mnogim se od tih knjiga nalaze exlibrisi Nikole Zrinskog. Prvi je nastao godine 1646, a izradio ga je njemački grafičar Elias Widemann, vjerojatno rođen u Augsburgu, koji je od oko 1640. djelovao u Beču.²¹ Odatle je u više navrata odlazio u Ugarsku, osobito u Požun, tada glavni grad, jer je veći dio zemlje bio u vlasti Turaka. Na saboru u Požunu 1646. portretirao je Widemann mnoge ugarske i hrvatske velikaše i krajiške zapovjednike, pa je, pridodavši portrete visokih austrijskih činovnika, izdao prvu seriju portretnih bakroreza pod naslovom *Comitium Gloriam Centum Qua Sanguine Qua Virtute Illustrum Heroum Iconibus Instructum* u Požunu 1646,²² u kojoj se nalazi portret Nikole Zrinskog (br. 98).²³ Prikazano je poprsje mladog čovjeka s malim brcima i dugom kosom, vrećaste kape naherene na desno uho. Isti taj portret, ali s novim tekstom, izdao je Widemann kao posebni list odmah iduće godine 1647. kad je Nikola postao banom.²⁴ Nakon sabora u Požunu 1649. izradio je Widemann drugih sto bakroreznih portreta *Illustrissimum Hungaric Heroum Icones*, koje je djelo objavljeno u Beču 1652.²⁵ I u toj se drugoj seriji nalazi jedan portret Nikole Zrinskog (br. 96), drugačijeg izgleda, datiran 1652, koji je također služio kao exlibris.²⁶ Taj lik, pomalo sjetna izgleda, najčešće je reproduciran portret Nikolin, a poslužio je i u XIX st. kao uzor mnogim slikarima i grafičarima. Widemann je izradio bakrorez vrlo vjerojatno po naravi, jer se Nikola 1652. nalazio u Beču zbog svoje ženidbe sa Sofijom Lobl.²⁷ U istoj se seriji nalazi i portret Petra Zrinskog (br. 97), izrađen 1650.²⁸ Prikazan je u mentenu s

¹⁷ Posljednji Zrinski i Frankopani: R. Horvat, Zator Zrinskih i Frankopana, 170.

¹⁸ Rački, n. dj., 558.

¹⁹ Laszowski, Razgrabljene stvari..., 176.

²⁰ Bibliotheca Zrinyiana, Die Bibliothek des Dichters Nicolaus Zrinyi, Wien 1893.

²¹ G. Cenner-Wilhelm, Über die ungarischen Porträtfolgen von Elias Widemann, Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae IV, 3–4, Budapest 1957, 325.

²² isto, 327 (komplet u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu, II, 1071).

²³ isto, 329; reprodukcija: Bibliotheca Zrinyiana..., naslovna slika.

²⁴ Cenner-Wilhelm, n. dj., 331, sl. 9 na 330.

²⁵ isto, 329 (u Zagrebu ne postoji komplet niti originalni list).

²⁶ isto, 331.

²⁷ isto, 329.

²⁸ isto, 334; reprodukcija: Laszowski, Iz prošlosti Vrbovca..., 3.

velikim krznenim ovratnikom, širokim galonima i velikim pucetima. I taj bakrorez poslužio je kao uzor mnogim slikama i grafikama XVII i XIX stoljeća.

Ljudi tako široke kulture kao što su to bili Nikola i Petar Zrinski zacijelo su barem svojim sugestijama utjecali na likovnu opremu originala i prijevoda epa *Adrianskoga mora Sirena*. Prijevod, tiskan u Veneciji 1660, ilustriran je listovima venecijanskog bakroresca Giacoma Piccinija.²⁹ Uz naslovnu sliku,³⁰ portret Nikole Zrinskog Sigetskog, grb Zrinskih, prizor iz *Plača Arianina*³¹ vjerojatno izrađen prema nekom talijanskom uzoru kao što je to Piccini običavao, tu se nalazi i portret Petra kao vrhovnog kapetana Senja, datiran g. 1660, u odijelu s velikim tokama, okružen dekorativnim okvirom.³²

Dragocjenu knjižnicu u Čakovcu zadržao je nakon urote Nikolin sin Adam, pa ju je i dopunio novim djelima, u kojima se nalazi njegov exlibris.³³ Prikazan je čitav njegov lik u bogatoj odjeći, u prostoriji punoj knjiga i instrumenata, ali i ratnih simbola, s devizom »ARTE ET MARTE«; bakrorez je izradio grafičar Tobias Sadeler.³⁴ Adam Zrinski zanimao se i za umjetnost, što pokazuje njegovo djelo *Fortificatio militaris*, za koje je izradio crteže i koje je ostalo u rukopisu.³⁵

Još uvijek, ili bolje, ponovo se u Čakovcu nalazi grupa likovnih djela nastalih po narudžbi Zrinskih, koja je po svoj prilici ukrašavala njihovu palaču. Radi se o — danas šesnaest — vrlo osakaćenih kamenih poprsja nadnaravne veličine. Kod nekih su glave otkinute od trupa, a na svima su lica oštećena toliko da je nemoguće prepoznati prikazane osobe, jer nedostaje najkarakterističnije, a to je nos, usta i oči. Najranije do sada poznato spominjanje tih poprsja imamo zahvaliti djelatnosti »Društva za jugoslavensku povjestnicu i starine«, koje je, među ostalim, započelo i neku vrstu evidencije spomenika povijesti, kulture i umjetnosti u Hrvatskoj. To je i razumljivo kad je predsjednik bio Ivan Kukuljević Sakcinski, prvi na mnogim područjima, pa i prvi naš konzervator za Hrvatsku i Slavoniju.³⁶ Zapisnik ravnateljske sjednice Društva držane 11. ožujka 1852. sadrži i ovaj § 13: »Javljeno je nadalje, da u čakovačkom gradu ima u oriaškoj veličini 85 kamenitih poprsjah od raznih ugarskih velikašah, zatim dvie težke negve za ruke i noge robotske [...] Odlučeno je, da se umoli podžupan čakovski g. Ladislav Riš, da negve [...] priskrbi za naš muzeum. Isti g. ima se umoliti da čast. oo. fran-

²⁹ Rođen oko 1617, umro iza 1669. U. Thieme - F. Becker, Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler XXVI, Leipzig 1932, 591.

³⁰ Reprodukcijska: Posljednji Zrinski i Frankopani, 179.

³¹ Reprodukcijska: isto, 207; list signiran »Jac. Piccinus inv. et sculpsit Venetys 1660.«

³² Reprodukcijska: isto, 189; list signiran »Iac. Piccinus Crimi Regis sculor sculpsit Venetys 1660.«

³³ E. Laszowski, Adam grof Zrinski, Braća Hrvatskog Zmaja XLIV (P. o. iz Vjesnika kr. drž. arkiva N. S. VII 1937), Zagreb 1937, 101, reprodukcijska: 89.

³⁴ Flamanac, djeluje u Beču 1670—75. Thieme - Becker, n. dj., XXIX, 301—302.

³⁵ Bibliotheca Zrinyiana..., 45, br. 8.

³⁶ D. Jurman - Karaman, Ivan Kukuljević, prvi konzervator za Hrvatsku i Slavoniju. Vijesti Društva muzejsko-konzervatorskih radnika NR Hrvatske, Zagreb 1955, IV, 2, 35—36.

čiškane čakovačke umoli za obećane već slike Nikole Zrinja i Jurja Urbana.³⁷ O portretu Nikole Zrinskog koji se ovdje spominje bit će govora nešto dalje.

Jedna slutnja, nabačena već kod prikaza povijesnog slikarstva u Hrvatskoj, naime da su ta poprsja izrađena prema Widemannovim bakrorezima,³⁸ već se kod prvog, iako zbog zbitno uskladištenih poprsja samo letimičnog pregleda pokazala točnom: ustanovljeno je koga prikazuju tri poprsja. Jedan od njih je Petar Zrinski, sa svojom krupnom glavom, kosom razdijeljenom u sredini, s uvijek nepokornim pramenom kose na čelu i velikim ovratnikom na mentenu, onakav kakva ga je prvi nacrtao i rezao u bakar Widemann 1650. i kako su ga sve do u XX st. najčešće preslikavali mnogi slikari i grafičari. Druga dva poprsja imaju, doduše, znatno uništena lica, ali su im odjeća i brada, odnosno kod drugog frizura, tako karakteristični da se mogu s priličnom sigurnošću prepoznati. Jedno prikazuje Miklósa Nadányia,³⁹ a drugo Ferencza Forgácha, velikog župana Barsa,⁴⁰ što se može ustanoviti prema izrazitoj modelaciji obraza, po frizuri i odjeći. Uzori prema kojima su sva tri navedena poprsja izrađena potječu iz druge Widemannove serije, objavljene 1652, a ta, na žalost, ne postoji kod nas u cijelosti, već je poznata samo prema pojedinim reprodukcijama. Zato se i nije moglo nastaviti s pokušajima prepoznavanja ostalih osoba prikazanih poprsjima. Ipak već i taj prvi rezultat upućuje na neke zaključke. Prvo: potvrđuje se izvještaj Društva za povjestnicu da se radi o poprsjima raznih ugarskih velikaša. Drugo: činjenica da je 1852. bilo osamdeset i pet poprsja pokazuje da ih je prvobitno moglo biti i sto, a to je upravo broj portreta u seriji bakroreza. Treće: prema literaturi poznata imena osoba prikazanih u seriji pokazuju vrlo zanimljiv sastav, s jedne strane istomišljenike, čak i urotnike, kao palatina Franju Wesselényija (br. 91),⁴¹ ostrogonskog nadbiskupa Đuru Lippaya (br. 48), vrhovnog državnog suca Franju Nádasdyja (br. 59), Matiju Ostrositha (br. 63), te niz njima bliskih ljudi: palatinova rano umrlog sina Adama (br. 58), šurjaka Jánoša Listiusa (br. 51), Lászla Iványi Feketea (br. 34),⁴² a s druge strane također neke caru i dvoru vrlo odane ljude. Od članova obitelji koje su imale posjede u Hrvatskoj prikazani su: prijatelj i rođak Zrinskih povjesničar Juraj Rattkay, Ivan, Juraj i Nikola Drašković, Juraj i Gabor Erdödy, zatim pavlinski general Pavao Ivanović i srijemski biskup Petar Mariany. Razumljivo je da među prikazanim ne može biti i Fran Krsto Frankopan, jer je u vrijeme obavljanja Widemannove serije premlad — tek mu je devet godina — ali je potretiran njegov stariji polubrat Juraj Frankopan (br. 32).⁴³ Kad se zna u kojem okviru treba tražiti portretirane osobe, nakon pribavljanja fotografija svih bakroreza iz Widemannove serije moglo bi se nastaviti s identifikacijom, a time bi bila otvorena mogućnost za rekonstruiranje i restauriranje ove tako jedinstvene grupe umjetničkih i povijesnih spomenika kao što su portretna poprsja u Čakovcu.

³⁷ Spisi Društva za povjestnicu i starine jugoslavenske, Zapisnici ravnateljskih sjednica, Povijesni muzej Hrvatske inv. br. 11973.

³⁸ Schneider, n. dj., 28.

³⁹ Cenner-Wilhelm, n. dj., 334, sl. 17.

⁴⁰ isto, 331, sl. 10.

⁴¹ isto, 328, sl. 3.

⁴² isto, 337, sl. 22.

⁴³ Reprodukcijske kopije Mathiasa van Somera prema Widemannu: Posljednji Zrinski i Frankopani, 77.

Što se tiče njihove prvobitne namjene i smještaja, postoji pretpostavka da su se poprsja nekoć nalazila u parku »Zverinjak« Nikole Zrinskog,⁴⁴ ali Jakov Tollius ih u navedenom opisu vrta ne spominje. Međutim kako sam oblik poprsja traži u prvom redu podnožje, a zatim po mogućnosti i nišu, nije isključeno da su ti portreti ukrašavali pročelje dvora u Čakovcu, kao što je za pročelje palače Esterházy u Eisenstadtu (Železno) u Gradišću isklesao osamnaest poprsja ugarskih dostojanstvenika vjerojatno domaći kipar Hans Mathias Mayr 1667.⁴⁵ Ako Tollius nije vidio poprsja 1660, a posve je nemoguće da su nastala nakon 1670, to se njihov nastanak može datirati između tih dviju godina, dakle blizu vremena nastanka poprsja u Eisenstadtu. Također bi, možda, trebalo i autora poprsja tražiti u tom području.

Žena Petra Zrinskog, Katarina Frankopan, sastavila je prema ranijem mađarskom uzoru tekst rukopisne knjige *Sibila* koja je služila za zabavu gatanjem, pomoću dviju kocki i niza pitanja iz različitih područja života, na koja odgovara dvanaest Sibila. Prema mišljenju autora koji su pisali o tom djelu⁴⁶ prevodilac teksta mogao bi biti i sam Petar Zrinski, jer su jezik i pravopis vrlo bliski *Sireni*. Vodenim bojama izrađene ilustracije prikazuju Fortunu, dvadeset i jedno kružno polje s pticama, dvadeset i jedno sa sisavcima i dvanaest likova Sibila. Uzor ilustracijama kao i tekstu je mađarska *Gatalica*, ali se smatra da je »hrvatski slikar u velike natkrilio magjarski original«.⁴⁷ Nije poznato tko je autor tih pomalo amaterski izrađenih slika, no moguće je da je dvanaest Sibila izrađeno prema uzoru prije spomenutih dvanaest slika proročica iz dvorane u Ozlju. Iako je u knjizi zapis i potpis Katarine s datumom »1670 na 2 aprila u Čakovcu«,⁴⁸ čini se gotovo nemoguće da je *Sibila* mogla nastati u to vrijeme kad je obitelj Zrinski imala toliko briga i problema. Iz posve ljudskih razloga doba nastanka vjerojatnije treba tražiti prije 1664, kad je Petrova obitelj živjela relativno mirnije u Ozlju, na svojim južnim posjedima. Prva ilustracija knjige prikazuje 'kolo sreće',⁴⁹ a na desnoj strani par odjeven po suvremenoj zapadnoevropskoj modi. Smatra se da bi ženski lik mogao prikazivati samu Katarinu, a muški Petra Zrinskog. To bi tada bio i jedini prikaz Katarine koji je uopće sačuvan. Od njene su ruke uz zapis na koricama valjda i stilizirani crteži cvijeća. Vrlo je vjerojatno da je Katarina poput ostalih plemićkih žena svoga vremena bila vješta vezilja, pa je valjda sama crtala i predloške za svoje vezeno cvijeće.⁵⁰

⁴⁴ A. Horvat, Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međumurju, Zagreb 1956, 29, bilj. 75.

⁴⁵ A. Csatkai — D. Frey, Die Denkmale des politischen Bezirkes Eisenstadt und der freien Städte Eisenstadt und Rust. Oesterreichische Kunsttopographie XXIV, Wien 1932, XLX, 57, 66.

⁴⁶ Lj. Ivančan, Sibila Katarine Zrinske, Vjesnik zem. arkiva III, Zagreb 1905, 261.

⁴⁷ V. Jagić, Adrianskoga mora Sirena, iliti Obsida Sigetska hrvatski epos XVII. vieka, Književnik III, Zagreb 1866, 310—336.

⁴⁸ Posljednji Zrinski i Frankopani, 214.

⁴⁹ isto, 213.

⁵⁰ Reprodukcijska: isto, 219.

⁵⁰ Reprodukcijska: isto, 214; usporedi: M. Varju-Ember, Alte ungarische Stickerei, Budapest 1963, 10—11, sl. 8, 14, 16, 18, 28.

Nisu samo Katarina i mlađi brat Fran Krsto u obitelji Frankopan bili skloni umjetnosti. I njihov stariji brat Juraj Frankopan Tržaški (o. 1620—61) bavio se umjetnošću, pa nije isključeno — ako se pretpostavi da je *Sibila* nastala još u Ozlju — da je upravo on nekom prilikom izradio za sestru ilustracije knjige. Suvremenik i rođak Juraj Rattkay Velikotaborski u svom djelu *Memoria regum et banorum...*, tiskanom u Beču 1652, spominje da se Juraj Frankopan bavljao graditeljstvom, kiparstvom, slikarstvom, kozmografijom i glazbom,⁵¹ a bio je i nadziratelj vojnih gradnja na Krajini. Ivan Kukuljević uvrstio ga je u svoj *Slovník umjetnika jugoslavenskih*.⁵² Pokopan je u crkvi sv. Katarine u Zagrebu, a na grob mu je postavljena bronzana ploča s natpisom, grbom i bujnom baroknom dekoracijom.⁵³

Ostali članovi posljednjih dviju generacija Zrinskih i Frankopana često nemaju čak ni toga posljednjeg znaka, za koji bi se moglo reći da je dio proizvoda likovne umjetnosti koji su im izravno služili. Nadgrobna ploča od crvena mramora, koja je 1924. u komadima iskopana u mauzoleju Zrinskih u crkvi nekadašnjeg pavlinskog samostana u sv. Jeleni kod Čakovca,⁵⁴ smatra se pločom Jurja Zrinskog, oca Nikole i Petra, umrlog 1626, ili Nikole, poginulog u lovu 1664. Reljef prikazuje lik vojskovođe u punom oklopu s kacigom podignuta vizira, glave položene na jastuk, ali sa zastavom u desnici. Grb Zrinskih isklesan je dvaput: na zastavi i lijevo do nogu, no natpisa nema. Ploča je sastavljena prema mogućnosti od komada koji su nađeni. Za vrijeme posljednjeg rata prenesena je u Budimpeštu, jer se pouzdano smatralo da prikazuje Nikolu, koji je za Mađare njihov najbolji pjesnik XVII stoljeća. Restitucijom kulturnih dobara spomenik je 1958. vraćen našoj državi, pa je zaključeno da se ima predati muzeju u Čakovcu, kao muzejskoj ustanovi najbližoj mjestu prvobitne upotrebe.⁵⁵

Iako nije posve isključeno da se radi o nadgrobnoj ploči Nikole Zrinskog, ipak je veća vjerojatnost da ona ipak prikazuje Jurja. U prvom redu lice pokazuje više sličnosti s poznatim portretom Jurja Zrinskog na suvremenoj grafici,⁵⁶ a s druge strane taj tip nadgrobne ploče s likom pokojnika dostiže kod nas svoj posljedni cvat upravo u prvim desetljećima XVII stoljeća, što se poklapa s vremenom Jurjeve smrti. Spomenici toga tipa sačuvani su gotovo isključivo u krajnjim sjeverozapadnim krajevima Hrvatske: nadgrobna ploča Nikole Malakocija, umrlog 1603, iz Pomorja u Međimurju,⁵⁷ Benka Turocija, umrlog 1615, u župnoj crkvi u Vinici,⁵⁸ Ivana Pethö de Gerse, umrlog 1616,

⁵¹ »Georgius a Frangepanibus vero musicorum instrumentorum peritia, artium pictoriae, sculptoriaeque, Cosmographicae demum, moeniorumque struendorum notitia excellit, ut vel hinc vastam quadam ingenii ejus capacitatem metiri liceat«, 213.

⁵² I. Kukuljević Sakcinski, *Slovník...*, Zagreb 1858, 89—90.

⁵³ I. Kukuljević Sakcinski, *Nadpisi sredovječni i novovjeki na crkvah, javnih i privatnih sgradah i t. d. u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 1891, 335, br. 1154.

⁵⁴ E. Laszowski, *Zrinski mauzolej u sv. Jeleni kod Čakovca, Hrvatsko kolo IX*, Zagreb 1928, 257—259.

⁵⁵ M. Schneider, *Jedan se spomenik vratio kući...*, *Vijesti Društva muzejsko-konzervatorskih radnika NR Hrvatske*, Zagreb 1958, VII, 4, 108—110 (sa slikom).

⁵⁶ Reprodukcijska: *Posljednji Zrinski i Frankopani*, 5.

⁵⁷ A. Horvat, n. dj., sl. 66.

⁵⁸ G. Szabo, *Kroz Hrvatsko Zagorje*, Zagreb 1939, slika kod str. 100.

u župnoj crkvi u Ivancu,⁵⁹ i Baltazara Vragovića, umrlag oko 1618, u župnoj crkvi u Maruševcu.⁶⁰ Kao posljednji u tom nizu bio bi nadgrobni spomenik iz sv. Jelene, ako doista prikazuje Jurja Zrinskog. Ako se pak pretpostavi da je to spomenik Nikole Zrinskog, bio bi vremenski posve osamljen. Postoji, doduše, jedan epitafij za koji bi se u prvi mah moglo misliti da je ona karika u lancu koja nedostaje, jer je također od crvena mramora, a nosi godinu 1641: reljef Gottfrieda Salmhaubta u franjevačkoj crkvi u Varaždinu.⁶¹ Međutim, tipološki je to kod nas posve osamljen spomenik, jer prikazuje viteza u punoj opremi, ali živa i u dobru raspoloženju, postavljena ispred vedute grada.

Osim nadgrobne ploče iz sv. Jelene djelomično je sačuvana i ploča Judite Petronile Zrinske, kćeri Petra i Katarine, opatice klarise, koja je umrla i bila pokopana 1703. u zagrebačkom samostanu, odnosno crkvi sv. Trojstva. Nakon ukinuća reda klarisa crkva je bila zapuštena i srušena 1837, prilikom gradnje palače grofa Karla Draškovića u Opatičkoj ulici 18. Grob je tada uklonjen, a ulomak ploče nađen je kasnije i danas se čuva u Povijesnom muzeju Hrvatske.⁶² Preostao je samo lijevi gornji ugao s dijelom natpisa i rubom redovničkog vela.

Petar Zrinski, Fran Krsto Frankopan i Ivan Zrinski, zvan »Gnade«,⁶³ počivaju danas u zagrebačkoj katedrali. Jelena Zrinska, udata najprije za Franju Rákóczyja, a zatim za Mirka Tökölyja, bila je pokopana u Carigradu gdje je nad grobom stajala ploča s natpisom,⁶⁴ dok nije prenesena u Kežmarok kod Košica.⁶⁵ Još su uvijek nepoznati grobovi Katarine i kćeri Veronike, kao i Adama Zrinskog.

Nakon ovog pregleda umjetnina za koje se pouzdano zna da su pripadale Zrinskim, postavlja se pitanje postoji li možda još negdje nešto od onoga što je zaplijenjeno ili opljačkano u vrijeme urote i osude ili nešto što nije ni zabilježeno u dokumentima. U izvorima se spominju imena nekih koji su opljačkali posjede ili imena novih vlasnika. Prvi od njih je sam car Leopold I, pa se nameće pomisao da li je, pored dragocjenosti koje su prema službenom popisu iza pogubljenja Petra Zrinskog carski komesari našli u Čakovcu i poslali u Beč caru, otpremljeno i nešto od umjetnina. Poimence se spominju samo »starinski kipovi sliveni od tuča«.⁶⁶ Vjerojatno je pretežni dio umjetničkih djela u Čakovcu bio vlasništvo Nikole, a zatim njegova sina Adama, te je tek iza njegove pogibije kod Slankamena 1691, budući da nije imao djece, pripao kraljevskoj komori.⁶⁷ Ipak je Adamova udovica Marija Katarina ro-

⁵⁹ Gj. Szabo, Spomenici kotara Ivanec, Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva N. S. XIV, Zagreb 1914—19, 54, sl. 42.

⁶⁰ isto, 66, sl. 60.

⁶¹ A. Schneider, Popisivanje i fotografsko snimanje umjetničkih spomenika godine 1939. Ljetopis JAZU 52, Zagreb 1940, 184; Fototeka br. 1902.

⁶² M. Valentić, Kameni spomenici Hrvatske XIII—XIX stoljeća. Povijesni muzej Hrvatske, Katalog muzejskih zbirki II, Zagreb 1969, 68—69.

⁶³ Zahvaljujem za podatak g. Milutinu Juraniću, ravnatelju Dijecezanskog muzeja u Zagrebu.

⁶⁴ Reprodukcija: Posljednji Zrinski i Frankopani, 159.

⁶⁵ isto, 161; R. Horvat, Slike iz Hrvatske povijesti, Zagreb 1910, 31.

⁶⁶ Kukuljević, Dragocjene i umjetne stvari..., 170.

⁶⁷ Laszowski, Adam grof Zrinski..., 98—99.

đena grofica Lamberg zadržala dio pokretnina, npr. više uspomena na Nikolu Zrinskog Sigetskog i knjižnicu Nikole Zrinskog.⁶⁸ Malo je vjerojatno da je car Leopold kao trofeje uzeo velike slike koje su veličale junaštvo Zrinskih i o kojima piše Tollius. Prije spomenute slike odnesene iz drugih zrinskih i frankopanskih posjeda navedene su previše općenito da bi postojala mogućnost za njihovo prepoznavanje. Prema tradiciji potječe iz zrinskog posjeda uljena slika sv. Nikole, zaštitnika obitelji, s prikazom Ozlja.⁶⁹ U privatnom se posjedu u Zagrebu nalazi nekoliko mramornih kipova rimskih careva koji bi mogli biti identični s onima koji su odneseni iz novog dvora u Kraljevici.^{69a}

Osim toga, poznata je jedna grupa uljenih portreta koja se doduše pominje ne spominje u izvorima, ali prema svom sastavu upućuje upravo na obiteljske portrete kakvi su se mogli nalaziti u dvoru u Čakovcu. To su: lik prabake Eve od Rožemberka, druge žene Nikole Sigetskoga, lik mladog Nikole, zatim njegove druge žene Sofije Löbl, pa portreti njegova brata Petra i sina Adama u dječjačkoj dobi. Tih se pet portreta, zajedno s još dva koji prikazuju članove talijanske grane Frankopana, nalaze u dvorcu Roudnice u Češkoj.⁷⁰ Na njih je prilikom pripremanja zbornika *Posljednji Zrinski i Frankopani* 1907. upozorio suradnike arhivar i knjižničar kneza Lobkovic, vlasnika Roudnica, poznati austrijski povjesničar umjetnosti i konzervator Max Dvořak, koji je u Roudnicama rođen.⁷¹ Kneževski dvor u Roudnicama pripada od 1603. obitelji Lobkovic, a u njemu se uz veliku knjižnicu nalazi i jedan od najvrednijih čeških arhiva, gdje se čuvaju i mnogi dokumenti o uroti Zrinskog i Frankopana koje je objavio Franjo Rački u svome djelu *Izprave o uroti...⁷²* Nameće se pomisao da je dio plijena iz Čakovca ili nekoga drugog posjeda dospio u Roudnice, kad je poznat položaj kneza Vaclava Lobkovic (1609—77), prvoga tajnog savjetnika cara Leopolda, i kad je poznato da je taj knez sakupljao slike, te da se u Roudnicama nalazi velik broj portreta njegovih suvremenika, istaknutih osoba onoga vremena.⁷³

Što se tiče drugih vjerojatnih umjetničkih djela, portreta Zrinskih i Frankopana, možda se još neko neprepoznato krije u privatnom posjedu. Jer, tko se nakon sloma dviju obitelji usudio čuvati u kući njihove portrete? Vjerojatno su oni slabiji i zaplašeni slike posakrivali ili ih jednostavno uništili. Tako su se u Hrvatskoj portreti Zrinskih i Frankopana sačuvali gotovo samo u crkvenom posjedu: biskupije zagrebačke, župe Rečica, te pavlinskog i franjevačkog reda, uz jedan portret u posjedu obitelji Drašković u Trakošćanu.

⁶⁸ isto, 100—101.

⁶⁹ Hrvatski knezovi Zrinski i Frankopani..., 36, br. 186.

^{69a} U 1972. ponuđena su na otkup Povijesnom muzeju Hrvatske tri poprsja. Prvo prikazuje cara Caracallu u prirodnoj veličini. Druga dva su natprirodne veličine i kopije su poznatih umjetnina: Apolona Belvederskog iz Vatikanskog muzeja i Artemide Versailleske iz Louvrea.

⁷⁰ Portreti Zrinskih u gradu Rudnicama u Češkoj, Svijet, Zagreb 1927, II, knj. III, br. 18, 381—382.

⁷¹ Enciklopedija likovnih umjetnosti II, Zagreb 1962, 149.

⁷² Rački, n. dj., II.

⁷³ A. Wolf, Fürst Wenzel Lobkowitz, erster geheimer Rath Kaiser Leopold's I, 1609—1677. Sein Leben und Wirken. Wien 1869, 439: »Besonders liebte er es, sich mit Portraits bekannter Männer und Frauen zu umgeben. So finden sich in seiner Sammlung Bilder von... Portraits des Niclas Zrini, seiner Frau...« Galerija kneza Lobkovic izložena je sada u dvorcu Nelahozevs.

Najnoviji su po otkriću portreti Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana u Nadbiskupskom dvoru u Zagrebu, iz inventara Dijecezanskog muzeja. Na njihov trag doveli su nas Ivan Kukuljević i Društvo za povjestnicu, koji mole 1851. biskupa Jurja Haulika da pokloni Narodnom muzeju u Zagrebu »slike glasovitoga Frankopana, Zrinja i Tattenbacha«,⁷⁴ koje su se nalazile u dvorani arhiva, glavnoj dvorani istočnog krila biskupskog dvora. Biskup Haulik odgovara: »... zahtjevane slike koje se u biskupskom Arhivu nalaze ustupiti nemogu, stranom, jer su te slike u Inventaru meni po c. kr. komori predane, stranom opet, jer mislim da nebi ni meni, ni sl. Društvu služilo na slavu, kad bi slike muževah, koji su rad nevjernosti svoje pram austrijskomu domu u povjestnici obće poznati, i svakako će bolje biti, ak' te slike, koje i onako nisu od nikakove umjetne vrédnosti, i nadalje u tami ostanu.«⁷⁵ Taj je odgovor veoma zanimljiv zbog Haulikova stava prema Zrinskom i Frankopanu, kao i prema samim portretima, kad je poznato da je cijenio umjetnost, ali povrh svega zbog podatka da je slike predala komora, što otvara mogućnost i naslućivanje da su se prvobitno mogle nalaziti u posjedu Zrinskih. Ivan Kukuljević, koji je radio u biskupskom arhivu, očito je dobro promotrio i upoznao portrete te je znao koga prikazuju. Kad je prilikom pripremanja izložbe u čast tristogodišnjice pogibije Zrinskog i Frankopana Nadbiskupski ordinarijat zamoljen da dopusti posudbu, slike su se nalazile u hodniku prvog kata, među ostalim velikaškim portretima jedini bez legende. Njihove gotovo identične mjere, kao i za ono vrijeme karakterističan oblik — oval upisan u pravokutnik — pokazivali su da tvore jednu cjelinu. Podaci iz inventara Dijecezanskog muzeja dokazali su da te slike doista potječu iz velike kule Nadbiskupskog dvora, gdje je i sada arhiv. Kad su predane Dijecezanskom muzeju, naslućivao je tadašnji upravitelj Kamilo Dočkal da bi jedan od portreta mogao prikazivati Petra Zrinskog.⁷⁶

Radi upoznavanja izgleda pojedinih osoba ovi su suvremeni uljeni portreti poredani prema prikazanim osobama, a ne prema porijeklu slike.

Po vremenu nastanka prvi portret Nikole Zrinskog nalazi se u Roudnicama.⁷⁷ Izrađen je 1648, dakle u vremenu između prvog i drugog Widemanova bakroreza. Tijelo je prikazano nešto krupnije nego na ostalim portretima, čitav je stav napetiji i kao u započetu pokretu. Desnica, na kojoj je zasukan rukav, drži ispred tijela koplje. Lice je usko kao i na drugim slikama, pogled usredotočen i pun pažnje. Kosa je tako duga, svijetla i sitno valovita da djeluje poput vlasulje.

Drugi poznati portret Nikolina nastao je 1659, a nalazi se u franjevačkom samostanu u Čakovcu, kojem je podigao prvu, drvenu zgradu.⁷⁸ To je jedini kod nas sačuvani portret koji je slikan po naravi, od nekog možda provincijskog, ali dobrog slikara. Stav je sličan kao na prvom portretu, s desnim ramenom okrenutim gledaocu. Lijeva je ruka malo podignuta ispred tijela,

⁷⁴ Koncept dopisa br. 113 od 13. VIII 1851. Povijesni muzej Hrvatske.

⁷⁵ Dopis br. 125 od 25. VIII 1851, Povijesni muzej Hrvatske.

⁷⁶ K. Dočkal, Dijecezanski muzej nadbiskupije zagrebačke I, Zagreb 1940, 20.

⁷⁷ Portreti Zrinskih..., reprodukcija: 381; Roudnice br. 109.

⁷⁸ Laszowski, Adam grof Zrinski..., 101, bilješka 70; A. Horvat, n. dj., 46.

pogled malo preko ramena, što je sve česta značajka reprezentativnog portreta u to vrijeme. I s obzirom na boje slika ostaje u tom rasponu, s toplim tonovima crvene dolame i mentena, smeđeg krzna i kose, s kontrastima svjetla i sjene. Taj portret, naručen kao znak zahvalnosti franjevacu svom dobrotvoru, postao je uzorom za čitav niz kasnijih portreta u ulju i grafici.⁷⁹

U dvoru grofova Draškovića u Trakošćanu čuva se portret za koji se zbog rodbinskih veza — prva Nikolina žena bila je Euzebija Drašković (umrla 1651), a njen miraz bili su Trakošćan i Klenovnik — smatra da prikazuje Nikolu Zrinskog.⁸⁰ Prikazan je do ispod pasa, malo okrenut prema desno, odjeven u crvenu dolamu i menten, ukrašen gusto postavljenim galonima s velikim pucetima. Krupna glava, način češljanja, široko lice, nos i druge pojedinosti lica pokazuju, međutim, više sličnosti s likom Petra Zrinskog.

Najraniji poznati portret Petra Zrinskog nalazi se u Roudnicama i prikazuje ga kao dječaka. Prema podacima nastao je 1635,⁸¹ dakle kad je Petru bilo četrnaest godina, iako opis slike kaže da mu je deset. Oblik portreta podudara se s tada uobičajenim načinom prikazivanja dječaka: naslikana je čitava figura, odjevena u dolamu kopčanu do pasa, dolje zvonoliku i dugu do koljena, s dugim uskim hlačama. Kratak mač ili batina u desnoj ruci označavaju valjda neku igru ili vježbu u vojnoj vještini. Zanimljivo je da je taj dječji lik prikazan u krajoliku.

Slijedeći je po vremenu portret koji potječe iz Senja a nalazi se u Povijesnom muzeju Hrvatske.⁸² Stav, lice, odjeća s velikim tokama, oblik slike, identičan tekst oko ovala, sve to povezuje ovaj portret s bakrorezom iz *Sirene*, tako da se i ta slika može datirati oko 1660. Prvi put na uljenom portretu prikazan je Petar zaogrnut crvenim mentenom sa širokim zlatnim galonima, velikim pucetima i velikim ovratnikom od krzna, s ljevicom na balčaku sablje.

Vjerojatno nije mnogo kasnije nastao ni portret koji potječe iz župnog dvora u Rečici — što bi moglo značiti da je nekoć bio u posjedu obitelji Drašković — a danas se također nalazi u Povijesnom muzeju Hrvatske.⁸³ Između oba portreta postoji bliskost u detaljima odjeće: velike toke, ovdje u dva reda na crvenoj dolami. Lice usprkos sličnosti djeluje nešto zrelije, ali lik nije posve autentičan zbog nekadašnjeg jakog oštećenja i potrebnog restauratorskog zahvata, o čemu svjedoče zapisi restauratora Ferde Gogle iz 1918/19.⁸⁴ Svakako je danas lice najslabije slikani dio tog portreta.

⁷⁹ Ulje na platnu, 100, 5/80,5 cm, natpis: »COM: NICOLAUS A ZRINIO REGN: DALM: CROAT: & SCLAV: BANUS, AC PP: FRANCISCANORUM PROV: S. LADISLAI CHAKTORN: INTRODUTOR, ET ILLICATOR, Ao 1659.«

⁸⁰ Reprodukcijska: Trakošćan, Varaždin 1968, 17.

⁸¹ Portreti Zrinskih..., reprodukcija: 381; Roudnice br. 112.

⁸² Ulje na platnu, 72/57 cm, natpis: »COMES PETRVS PERPETVVS A SRINIO ET SEGNAE ET PARTIVM MARITIMARVM SVPREMVS CAPITANEVS«, PMH br. 2425; Posljednji Zrinski i Frankopani, 299, reprodukcija: 317; Hrvatski knezovi Zrinski i Frankopani..., 58, br. 363.

⁸³ Ulje na platnu, 62/43 cm, bez natpisa, PMH br. 2426; Hrvatski knezovi Zrinski i Frankopani..., 58, br. 364.

⁸⁴ Dokumentacija o restauriranju slika Povijesnog muzeja Hrvatske, knjiga I, br. 17.

Prema dokumentaciji najvjerodostojniji, a za izgled prikazanog najkarakterističniji portret Petra Zrinskog potječe iz nekadašnjeg pavlinskog samostana u Sveticama kod Ozlja.⁸⁵ S umjetničke je strane taj portret izrađen znalački, tijela u pokretu, sa zapovjedničkom kretnjom lijeve ruke, korektnog crteža i vješte modelacije, s diferenciranjem različitih materijala: inkarnata, brokata, baršuna, kose, krzna, papira. Poznate su veze Zrinskih sa svetičkim samostanom, osobito kao donatora ovoga zaslužnog reda. Godine zapisane na Petrovu portretu su 1640. i 1646, ali je prema izgledu prikazan kasnije, možda oko 1664. Zanimljiva je povijest te slike, koja je u XIX st. poklonjena Ljudevitu Gaju⁸⁶.

Vremenski posljednji od uljenih portreta Petra Zrinskog je već prije spomenuti lik iz Nadbiskupskog dvora, odnosno Dijecezanskog muzeja u Zagrebu.⁸⁷ Možda više nego mnogo riječi ova slika pokazuje što je Petar Zrinski bio u Hrvatskoj: ponosno držanje, kraljevski plašt s hermelinom koji mu ovija ramena, raskošni brokat dolame, kretnja ruke koja drži štap, sve to označava čovjeka koji je svjestan svoje moći i bogatstva. Lice pokazuje zrelije doba života, a i tragove briga. Portret je vjerojatno nastao u vrijeme Petrova banovanja, dakle iza 1665, kad se nakon Nikoline smrti sva vlast i moć obitelji Zrinski našla u njegovim rukama. I po svom formatu i po načinu slikanja, to je Petrov najreprezentativniji portret, što je razumljivo kad se pretpostavlja da potječe iz njegova posjeda.

Kao što je već spomenuto, nije poznat ni jedan portret Katarine Zrinske. Od djece Petra i Katarine sačuvan je samo lik kćeri Jelene na više portreta, od kojih se jedan čuva u zbirci Esterházy u dvoru Fraknó,⁸⁸ drugi u galeriji markiza od Bath u Engleskoj,⁸⁹ dok treći, za koji nije poznato gdje se nalazi, pokazuje njenu veliku sličnost s ocem, jednako u držanju, crtama lica, kao i u sklonosti prema raskošnoj odjeći. Njen je kostim krasan primjer nošnje hrvatskih i ugarskih velikašica, od bogate tkanine, s mnogo ukrasa, čipaka i dragulja.⁹⁰

Drugi sačuvani lik žene iz obitelji Zrinski prikazan je na jednom od portreta u Roudnicama.⁹¹ Nikolina druga žena Sofija Löbl naslikana je vjerojatno negdje u vrijeme svoje udaje, dakle oko 1652. Za razliku od Jelene odjevena je prema evropskoj modi, u odjeću ukrašenu bortama od zlatnog ili srebrene konca i prugastim vrpcama vezanim u kokarde, s prorezanim rukavima gornje haljine i vidljivim rukavima košulje. Njeno mlado i mirno lice uokvireno je dugom tamnom kosom.

⁸⁵ Ulje na platnu, 107/59 cm, natpis: »Monastery Szveticzensis fundationem 1627. factam, Comes Petrus Zrinus ratificat 1640, 19. Iuny, Eidemque forum Ecclesiae Vicinum imperpetuat 1646.«, PMH br. 8701; reprodukcije: Posljednji Zrinski i Frankopani, naslovna slika u bojama; Hrvatski knezovi Zrinski i Frankopani..., 58, br. 361, sl. 9.

⁸⁶ Posljednji Zrinski i Frankopani, 333.

⁸⁷ Ulje na platnu, 106/85 cm, bez natpisa, DM br. 104; Hrvatski knezovi Zrinski i Frankopani..., 59, br. 367.

⁸⁸ Reprodukcija: Posljednji Zrinski i Frankopani, 145.

⁸⁹ Reprodukcija: isto, 156.

⁹⁰ Reprodukcija: isto, 157; R. Horvat, Slike..., sl. 43.

⁹¹ Reprodukcija: Portreti Zrinskih..., 381; Roudnice br. 333.

U Roudnicama se nalazi i drugi dječji portret koji prikazuje Nikolina i Sofijina sina Adama u prirodnoj veličini, u dobi od oko dvanaest godina, dakle negdje oko 1674.⁹² U to je vrijeme on jedini nasljednik porodičnog bogatstva — bratić Ivan Antun lišen je nasljedstva, kasnije i zatočen — a to se očituje u obliku slike, u držanju i odijelu dječaka, što je sve dostojno mladoga kneza. Dijelovi odjeće podudaraju se s nošnjom odraslih: dolama, hlače, čizme, zaogrnuti menten s ornamentiranom podstavom, kapa s perjanicom, a od oružja sablja i nadžak. Čitav se portret prema kompoziciji, sa stolom i draperijom u pozadini, ponavlja na već spomenutom exlibrisu Adamovu, samo što je ondje nadžak u ruci zamijenjen knjigom.

Poput svog oca Nikole, Adam je darivao franjevački samostan u Čakovcu te mu oporučno ostavio 600 forinti za podizanje zidane zgrade koja je započeta 1702.⁹³ Ondje se čuva uljeni portret Adamov iz g. 1708, koji prikazuje još mlada čovjeka — kad je poginuo, nije imao ni trideset godina — smeđe valovite kose, blijeda duguljasta lica i neobična reza očiju, po čemu naliči na oca. Odjeven je u crvenu dolamu i menten s krznom.⁹⁴ Taj portret nije slikan tako vješto kao Nikolin, pa razmak od pedesetak godina koji dijeli nastanak tih dviju slika pokazuje očito opadanje umjetničke razine, kojem uzrok treba vjerojatno tražiti u nestanku Zrinskih kao naručilaca umjetničkih djela.

Prilično je dugo postojala zabuna oko lika Frana Krste Frankopana. Prilikom dvjestogodišnjice smaknuća objavljena je reprodukcija poprsja u »Vijencu«⁹⁵ i naslovna slika u knjizi pjesama *Vrtić*⁹⁶ od ruke grafičara Kollarža.⁹⁷ Uljeni portret u Povijesnom muzeju Hrvatske,⁹⁸ prema kojem je vjerojatno izrađen grafički list, predstavlja doduše pandan portretu Petra Zrinskog iz Rečice, jednako po svom porijeklu kao i po formatu i načinu slikanja. Ta slika i po kostimu i frizuri pokazuje više značajke XVII nego XVI stoljeća, ali je tekst natpisa jasan: portret prikazuje Frana Krstu Frankopana Slunjskog, posljednjeg od slunjske loze i hrvatskog bana 1567—72, a ne Frana Krstu Frankopana Tržačkog. Postoji jedino otvorena mogućnost da je natpis možda stavljen kasnije, da bi se maskirao identitet prikazanog, što ne bi bio osamljen slučaj. Prikazujući Zrinske i Frankopane u »tvornoj umjetnosti«, Oton Iveković spominje da je i lik Vuka Frankopana Ozaljskoga »došao u našu jav-

⁹² Reprodukcija: isto, 382; Roudnice br. 328; Laszowski, Adam grof Zrinski..., 88.

⁹³ A. Horvat, n. dj., 46.

⁹⁴ Ulje na platnu, 97/69 cm, natpis: »Vera Effigies Comitiss Adami à Zrinio Singularis Benefactoris Conventus Chaktornensis P. P. Franciscanorum, Qui in pugna Contra Turcas ad Zlankamen habita Occubuit 19. Augusti 1691. Aetatis Suae 28 Annor. 1708.«; reprodukcija: A. Horvat, n. dj., sl. 34.

⁹⁵ Vienac, Zagreb 1871, III, br. 17, 261.

⁹⁶ F. K. Frankopan, Vrtić, Zagreb 1871.

⁹⁷ Vjerojatno Ferenc Kollarž (1829—1894), rodom Čeh, djeluje u Beču. Thiem-Becker, n. dj., XXI, 238.

⁹⁸ Ulje na platnu, 62/43 cm, natpis: »Ill D Fran Sluni... Frangepan Segn... gliae Modrussiaeque... S C R M Q... Reg Dalm Croa... Banus et Sup.. Fort potes H..... Mortuus...«, PMH br. 2423; Hrvatski knezovi Zrinski i Frankopani..., 58, br. 365, sl. 6.

PETAR ZRINSKI
Nadbiskupski dvor, Zagreb

FRAN KRSTO FRANKOPAN
Nadbiskupski dvor, Zagreb

NIKOLA ZRINSKI
 Povijesni muzej Hrvatske

PETAR ZRINSKI
 Gradski muzej, Čakovec

nost pod imenom Franje Krste Frankopana«,⁹⁹ ali ne navodi gdje i kojom prilikom. Svakako je u pogledu lika Frankopanova već i Iveković bio načisto s time da prije spomenuta grafika ne prikazuje šurjaka Petra Zrinskog.

Tako dugo dok osim ovog portreta nije bio poznat drugi lik, izuzevši one na nizu grafičkih listova objavljenih u vrijeme suđenja i smaknuća urotnika koji prikazuju tužan i pomalo boležljiv izgled mlada čovjeka duge kose, još je moglo biti kolebanja i sumnje. Međutim, otkad nas je Ivan Kukuljević Sakcinski doveo na trag portretima u Nadbiskupskom dvoru u Zagrebu,¹⁰⁰ možemo smatrati da napokon poznajemo pravi izgled Frana Krste Frankopana. Ova mladenačka pojava ima sve značajke lika na grafikama: usko duguljasto lice, tanak poduži nos, neobično velike, pomalo kose i sjetne oči, tanak spušten brk, ali ovdje ga prvi i jedini put vidimo u čitavu njegovu kneževskom sjaju, a ne kao uznika. Njegova odjeća glatke crvene boje, sa smeđim krznom na mentenu i kalpaku, s crnom perjanicom, manje je upadljiva od odijela Petra Zrinskog, suzdržanija u bojama, ali neštedimice ukrašena draguljima. U polumraku ostaje sve osim blijedog mladog lica i malene, gotovo ženske ruke, koja drži zapovjednički štap. Po umjetničkom, pak, dometu taj portret premašuje portret Petra Zrinskog, pokazujući najbolje odlike slikarstva svoga vremena, i to nipošto ne provincijskog značaja.

U prikazu suvremenih portreta Zrinskih i Frankopana namjerno je više mjesta posvećeno uljenim portretima, prvo zato jer se radi o unikatima, a drugo jer su dosad bili samo površno ili nikako poznati. Grafički listovi s portretima mnogo su češće objavljavani i šire poznati, osobito nakon objavljivanja zbornika *Posljednji Zrinski i Frankopani*, gdje je reproduciran veći broj grafika koje se pretežno nalaze u Grafičkoj zbirci Arhiva Hrvatske. Oton Iveković dao je kratak pregled ove građe, a još su pojedini listovi koji su objavljeni kao leci, nabrojani u bibliografiji Zrinskih i Frankopana u istom zborniku.¹⁰¹ U povodu tristogodišnjice, na izložbi »Hrvatski knezovi Zrinski i Frankopani« izložen je dobar dio tih grafičkih listova.

Osim portretnih grafika ima i mnogo prikaza scena bitaka s Turcima, smrti Nikole u lovu, suđenja i smaknuća Petra i Frana Krste. Taj veliki broj pokazuje koliko je zanimanja bilo za ta zbivanja u Zapadnoj Evropi, jer su grafički listovi nastajali ne samo u Beču nego i u Nizozemskoj, Njemačkoj — poimence u Augsburgu i Nürnbergu — Engleskoj, Francuskoj i Italiji. Kod nas se nije dosad nitko podrobnije posvetio proučavanju i svrstavanju tih grafika. U Mađarskoj, međutim, gdje se obitelji Zrinskih, a osobito Nikoli, obraća velika pažnja, objavljen je niz studija, nakon što je 1919. održana u Budimpešti izložba u čast tristogodišnjice Nikolina rođenja¹⁰² — smatralo se da je rođen 1618. — na kojoj je među više stotina izložaka prikazan i obilan broj grafika. Danas se u Mađarskoj proučavanjem likovnih prikaza Zrinskih bavi povjesničar umjetnosti Gizella Cenner-Wilhelm, od čijih su radova za nas naročito dragocjene ikonografije Nikole, Petra, Nikoline smrti, te ratovanja obitelji Zrinski protiv Turaka, uključujući XVI i XVII stoljeće.

⁹⁹ Reprodukcijska: *Posljednji Zrinski i Frankopani*, 7, opis 298.

¹⁰⁰ Ulje na platnu, 106/84 cm, bez natpisa, DM br. 1434; *Hrvatski knezovi Zrinski i Frankopani* . . . , 59, br. 368.

¹⁰¹ *Posljednji Zrinski i Frankopani*, 307—332.

¹⁰² 1618—1918. Zrinyi-Kiallítás, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1919.

G. Cenner-Wilhelmb svrstala je portrete Nikole Zrinskog u dvadeset tipova,¹⁰³ od kojih prvi i drugi imaju svoje uzore u Widemannovim bakrorezima, a treći u uljenom portretu u Čakovcu. Slijede dalje, kronološki prema vremenu nastanka svakog uzora, portreti različitih oblika i kompozicije, od poprsja pa sve do čitave figure na konju u borbi s Turcima. Ukupno je prikupila devedeset i dvije jedinice, no taj broj možemo popuniti nekim uljenim slikama i grafikama iz XIX st. prema grafikama XVII st., koje autorici nisu bile poznate jer se nalaze u našoj zemlji i neke su tek nedavno objavljene. O njima će biti riječi u kasnijem izlaganju.

Portreta Petra Zrinskog ima u ikonografiji G. Cenner-Wilhelmb manje, trinaest tipova sa četrdesetdevet jedinica,¹⁰⁴ no zato možemo dodati razmjerno više novih podataka o djelima koja su nastala kod nas u XVII, XIX i XX stoljeću.

Prikazi bitaka s Turcima toliko su mnogobrojni i raznoliki da je prilično teško ustanoviti njihov opseg. Česti su leci s prizorom borbe za osječki most, za Novi Zrin, bitke kod Otočca i drugih.¹⁰⁵ Iscrpan pregled grafičkih listova osječkog mosta objavio je prije četrdeset godina Josip Matasović.¹⁰⁶ Smrt Nikole Zrinskog u lovu prikazana je na šest bakroreza, dijelom letaka, dijelom ilustracija knjiga.¹⁰⁷

O suđenju i smaknuću Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana građa je veoma opsežna. Najpoznatije su ilustracije Cornelisa Meyssensa,¹⁰⁸ ukupno dvanaest bakroreza za knjigu *Aussführliche und warhaftige Beschreibung...*, koja je 1671. objavljena na ukupno pet jezika.¹⁰⁹ Jednom od njih, prizorom smaknuća Zrinskog, inspirirana je suvremena uljena slika, s razlikom da u istoj kompoziciji prikazuje slijedeću fazu, smaknuće Frankopana, dok tijelo Zrinskog leži pokriveno tkaninom.¹¹⁰

Kad na početku XVIII st. prestaje objavljivanje djela koja još spominju i prikazuju urotu i njene glavne nosioce, nastaje prekid od gotovo sto pedeset godina, za koje se vrijeme i ne spominje ime Zrinskih i Frankopana, a još se manje izrađuju njihovi portreti ili prizori iz njihova života. Jedini je izuzetak Nikola Zrinski Sigetski, kao junak vjeran svome caru do smrti, ali i to tek od početka XIX st., od prvih pojava romantizma.

¹⁰³ G. Cenner-Wilhelmb, Zrínyi Miklós a költő arcképeinek ikonográfiaja. *Folia Archaeologica* XVI, Budapest 1964, 187—209.

¹⁰⁴ G. Cenner-Wilhelmb, Zrínyi Péter arcképei. *Folia Archaeologica* XXI, Budapest 1970, 177—192.

¹⁰⁵ G. Cenner-Wilhelmb, A Zrínyi család Törökellenes harcai a XVI-XVII. század képzőművészetében. *Dunántúli Tudományos Gyűjtemény* 76, Series Historica 43, Budapest 1966, 345—364.

¹⁰⁶ J. Matasović, Stari osječki most, Narodna starina, Zagreb 1929, VIII, 7—32.

¹⁰⁷ G. Cenner-Wilhelmb, Zrínöi Miklós, a költő, halálának egykorú ábrázolásai. *Folia Archaeologica* XVII, Budapest 1965, 211—216.

¹⁰⁸ Rođen prije 1640. u Antwerpenu, od 1673. djeluje u Beču. Thieme-Becker, n. dj., XXIV, 502.

¹⁰⁹ Posljednji Zrinski i Frankopani, str. 335; Hrvatski knezovi Zrinski i Frankopani..., 67—68, br. 420—431.

¹¹⁰ Ulje na platnu, Gradski muzej i arhiv u Bečkom Novom Mjestu br. B 7; Hrvatski knezovi Zrinski i Frankopani..., 68, br. 433, sl. 12.

Od sredine XIX st. nadalje, a u Hrvatskoj i do iza I svjetskog rata, djela povijesnog slikarstva, koje je sklono dramatičnim zbivanjima iz narodne povijesti, nadahnjuju se tragičnom sudbinom Zrinskih i Frankopana.

U prvom redu nastaju historizirani portreti, pojedinačno već i u prvoj polovici stoljeća. Poneki od njih doslovce slijedi svoj uzor iz XVII st., preuzimajući i tada često upotrebljavani oval s natpisom naokolo, kao pomalo groteskno izrađeni portret Nikole Zrinskog u Arhivu Hrvatske.¹¹¹ Neki portreti nose opet stilske oznake vremena u kojem nastaju, poput drugog portreta u Arhivu Hrvatske,¹¹² koji prema natpisu ima prikazivati Nikolu Sigetskog, ali je zapravo naslikan pjesnik Nikola. Autor prve vrlo poznate povijesne kompozicije na temu »Juriš iz Sigeta« iz 1824, austrijski slikar Peter Krafft,¹¹³ izradio je 1820. po naružbi grofa Festetića portret — original se nalazi u Keszthelyju — koji je po izričitoj želji naručitelja dobio natpis o sigetskom junaku. Slikar je postavio uvjet da taj portret ostane nepoznat, bojeći se da će ga žigosati zbog krivotvorenja povijesnih podataka.¹¹⁴ Festetić se međutim nije držao dogovora, dao je sliku kopirati, a nastao je i bakrorez Carla Rahla.¹¹⁵ Sve to još i danas pridonosi zabunama koje postoje oko izgleda oba Nikole i oko njihovih portreta. Taj je tip u ikonografiji G. Cenner-Wilhelmb svrstan pod broj XIX, a zagrebački je portret peta verzija.

Jedan od najnovijih rezultata do kojih su dovela istraživanja o razvoju povijesnog slikarstva jest ustanovljivanje pojave historiziranog portreta kod nas već u pedesetim godinama XIX st., što je dosad bilo nepoznato. Tako jedan od brojnih portreta Petra Zrinskog, koji su nastali po uzoru Widemannova bakroreza iz g. 1650, pokazuje novu stranu djelatnosti zagrebačkog slikara Ivana Zaschea.¹¹⁶ Slika je izrađena 1857. i sretno spaja pouzdane povijesne podatke sa svim vrijednostima umjetnosti svog autora.¹¹⁷ Drugi slikar koji djeluje u našoj zemlji i od koga je ostalo mnogo radova, Mađar Károly Jakobey,¹¹⁸ rođen u Kuli (Bačka), poslužio se istim uzorom 1862.¹¹⁹ Još u XX st. po istom predlošku slika portret Petra Zrinskog Josip Uhlik.¹²⁰ Zajedno

¹¹¹ Ulje na platnu, 89/76 cm, natpis: »C NICOLA, à ZRINIO Eo AVR: R DAL: CRO: et SCLAV BAN...«, Arhiv Hrvatske; Hrvatski knezovi Zrinski i Frankopani..., 59, br. 366.

¹¹² Ulje na platnu, 66/53 cm, natpis: »Nicolaus Comes de Zrin e familia Subich oriundus invictus heros annorum aetatis 58 occubuit ad Szigetvar die 7 Septbr. 1566.«, Arhiv Hrvatske; Hrvatski knezovi Zrinski i Frankopani..., 59, br. 370.

¹¹³ 1780—1856. P. Vasić, Die Kunst Peter Kraffts. Oesterreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege, Wien 1960, XIV, 2/3, 58—69.

¹¹⁴ G. Cenner - Wilhelm b, Zrínyi Miklós a költő arcképeinek ikonográfiája..., 201, 209.

¹¹⁵ 1812—1856. — bakrorez signiran »C. Rahl sc. 1820.«, PMH br. 3509 — G. 414.

¹¹⁶ 1825—1863. Enciklopedija likovnih umjetnosti IV, Zagreb 1966, 603.

¹¹⁷ Ulje na platnu, 61 47,5 cm, sign. »Joh. Zasche 1957.«, privatno vlasništvo. Zagreb; Hrvatski knezovi Zrinski i Frankopani..., 59—60, br. 371; reprodukcija: Posljedni Zrinski i Frankopani, 309.

¹¹⁸ 1826—1891. Thieme - Becker, n. dj., XXI, 350.

¹¹⁹ Reprodukcija: Svijet, Zagreb 1930, knj. IX, br. 18, 467.

¹²⁰ Ulje na platnu, 100/71,5 cm, sign. »Uhlik«, PMH br. 8712.

s toniranom litografijom koju je 1860. izradio zagrebački litograf Julije Hühn,¹²¹ dopunjuje se u ikonografiji Petra Zrinskog tip broj I od šest na deset verzija.

Julije Hühn izradio je iste godine i litografiju Nikole Zrinskog prema drugom Widemannovu bakrorezu iz 1652.¹²² Po istom je uzoru Károly Jakobey vjerojatno izradio više slika, jer se samo u Zagrebu nalaze dvije: jedna iz 1859. u privatnom posjedu,¹²³ druga iz 1866. u Povijesnom muzeju Hrvatske.¹²⁴ Zanimljivo je da je slikar, usprkos ponavljanju motiva, svakoj od tih slika dao neku posebnu crtu: dok je na prvoj cvatućim koloritom dao lik pun dobrog raspoloženja, na drugoj je zelenkastim tonovima sugerirao sjetu, a pri tom su obje slike jednake u kompoziciji i pojedinostima. Poznata je još i treća slika istog autora iz g. 1862, koja je 1928. prodana na dražbi u dvorcu Štatenberk kod Slovenske Bistrice.¹²⁵ Tip II u ikonografiji Nikole Zrinskog time se proširuje od petnaest na devetnaest verzija.

K. Jakobey je izradio veći broj sličnih portreta,¹²⁶ od kojih treba spomenuti Nikolu Zrinskog Sigetskog,¹²⁷ Jurja Frankopana,¹²⁸ kao i navodni portret Krste Frankopana starijeg,¹²⁹ izrađen prema grafici koja zapravo prikazuje Orfeja Frankopana.¹³⁰

Tobožnji lik Frana Krste Frankopana reproduciran je 1861. u Zagrebu od nekog A. Waldherra u obliku malog poprsja od sadre.¹³¹ Bio je to ogledni primjerak za čitavu seriju poprsja povijesnih junaka, pa je izložen u Narodnom muzeju da bi privukao pretplatnike. Poprsja su trebala biti izrađena »polag najboljih izvornih slika, što se nalaze u sbirci presviet. g. velikoga župana zagrebačkoga, Ivana Kukuljevića Sakcinskoga«, nakon Frankopana Andrija Kačić-Miošić, Petar Zrinski, Nikola Zrinski itd.¹³² Čini se da osim prvog poprsja druga nisu bila nikad izrađena.

Slikari povijesnih kompozicija u Mađarskoj, a zatim i u Hrvatskoj, vrlo su rado i vrlo često uzimali za sadržaj motive iz urote Zrinskog i Frankopana. Prema tijeku događaja prvi je prizor pogibija Nikole Zrinskog u lovu, koji je izradio Oton Iveković.¹³³ Nije poznato gdje se slika nalazi; pristupačna je samo zidna slikarija koju je u prizemnom hodniku dvorca Wiesner-Livadića u Samoboru 1897. prema uzoru Ivekovića izradio Marko Antonini.¹³⁴ Iveković

¹²¹ 1830—1896. Enciklopedija likovnih umjetnosti IV, Zagreb, 1966, 676 — tonirana litografija, PMH br. 15381; reprodukcija: Posljednji Zrinski i Frankopani, 51.

¹²² Tonirana litografija, PMH br. 15362.

¹²³ Ulje na platnu, 56/44,5 cm, sign. »Jakobey K: 1859«, privatno vlasništvo, Zagreb; Hrvatski knezovi Zrinski i Frankopani..., 60, br. 372.

¹²⁴ Ulje na platnu, 59/49 cm, sign. »Jakobey Károly peštan. 1866.«, PMH br. 2424; reprodukcija: M. Schneider, Historijsko slikarstvo..., sl. 29.

¹²⁵ Reprodukcija: Svijet (v. bilj. 119).

¹²⁶ M. Schneider, Historijsko slikarstvo..., 26—28, 63—72.

¹²⁷ Ulje na platnu, 60/51,5 cm, sign. »Jakobey K. Pest 1862.«, privatno vlasništvo, Zagreb; Hrvatski knezovi Zrinski i Frankopani..., 60, br. 373; reprodukcija: Svijet (v. bilj. 119).

¹²⁸ Reprodukcija: M. Schneider, Historijsko slikarstvo..., tab. II.

¹²⁹ Reprodukcija: Svijet (v. bilj. 119).

¹³⁰ Reprodukcija: Posljednji Zrinski i Frankopani, 91.

¹³¹ PMH br. 1598.

¹³² Narodne novine XXVII/1861, 42, 127; Naše gore list I/1861, 6, 47.

¹³³ 1869—1939. Enciklopedija likovnih umjetnosti III, Zagreb 1964, 43.

¹³⁴ M. Schneider, Historijsko slikarstvo..., 43.

je autor niza drugih prizora, kao »Katarina Zrinska u Veneciji« u pregovorima s poslanikom francuskog kralja, koji je nastao 1919.¹³⁵ »Oproštaj Zrinskog i Frankopana od Katarine Zrinske« slikao je više puta. Prvu je varijantu započeo slikati sa sedamnaest godina, zimi 1886/87, posve na način svog učitelja Ferde Quiquereza. Na temelju te slike primljen je u slikarsku školu u Beču.¹³⁶ Druga varijanta tog motiva najpopularnija je Ivekovićeve slika uopće: prva je verzija nastala 1901. i postala veoma omiljenom kroz reprodukciju oleografijom.¹³⁷ Za privatnog naručitelja naslikao je Iveković 1921. drugu verziju u manjem formatu, s nekim izmjenama, osobito u arhitekturi dekora.¹³⁸

Najčešći je prikazani prizor iz tijeka urote rastanak Petra i Frana Krste u tamnici prije smaknuća. Suvremeni bakrorez Cornelisa Meyssensa¹³⁹ prvobitni je uzor kojim su se na neki način koristili svi slikari koji su se prihvatili prikazivanja tog motiva. Koliko je poznato, prvi je izradio takvu povijesnu kompoziciju mađarski slikar Viktor Madarász, a značajno je da je nije izradio u domovini, već za vrijeme svog boravka u Parizu 1864.¹⁴⁰ Očito nisu u Ugarskoj prilike tada još bile povoljne za spominjanje urotnika. Ipak je već dvije godine kasnije plodni Károly Jakobey kopirao tu sliku u nešto umanjenim razmjerima.¹⁴¹ Od hrvatskih se slikara odvažio na prikaz ove delikatne teme tek 1883. Ferdo Quiquerez.¹⁴² Sve do nastanka Ivekovićeve slike »Oproštaj« ta je kompozicija, umnožena u oleografiji, bila najpoznatiji prikaz prizora iz urote zrinsko-frankopanske. Zanimljivo je i to da je književnik koji je na svom području jednako pridonio upoznavanju širokih krugova publike s tom temom — Eugen Kumičić s *Urotom zrinsko-frankopanskom* — bio blizak prijatelj slikara Quiquereza i da mu je više puta služio kao model pri njegovu radu na povijesnim kompozicijama.¹⁴³ Oton Iveković, koji je dobar dio svojih povijesnih slika posvetio sudbini Zrinskih, a pri tom je težio za što većom vjernošću povijesnog prikazivanja, slikao je također motiv rastanka u tamnici, u kasnijem razdoblju svoga rada iza I svjetskog rata.¹⁴⁴ Posljednjim članovima obitelji posvetio je svoje slike »Posljednji Zrinski u tamnici (Ivan Gnade)« 1920.¹⁴⁵ i »Requiem za posljednjeg Zrinskog« 1930, na kojoj je prikazao pored klarise Judite Petronile za orguljama njenu viziju mrtvog oca, majke, ujaka, brata i sestara.¹⁴⁶

¹³⁵ isto, 98—99, sl. 54.

¹³⁶ isto, 35; reprodukcija: Svijet III, Zagreb 1928, knj. V, br. 9, 184.

¹³⁷ M. Schneider, *Historijsko slikarstvo...*, 36, 98; ulje na platnu, 120/200 cm, sign. »O. IVEKOVIĆ 1901.«, PMH br. 17802.

¹³⁸ Ulje na platnu, 70/108 cm, sign. »OTON IVEKOVIĆ 1921.«, PMH br. 17809.

¹³⁹ Reprodukcija: *Posljednji Zrinski i Frankopani*, 103.

¹⁴⁰ 1830—1917. *Thieme-Becker*. n. dj., XXIII, str. 526; reprodukcija u bojama: G. Pogany, *La Peinture hongroise au XIXe siècle*. Budapest 1955, tab. 11.

¹⁴¹ Ulje na platnu, 73,5/96 cm, sign. »Jakobey Károly 1866.«, PMH br. 19094; *Hrvatski knezovi Zrinski i Frankopani...*, 73/4, br. 474.

¹⁴² 1845—1893. *A. Kassowitz-Cvijić*, Ferdo Quiquerez. *Hrvatsko kolo XII*, Zagreb 1931, 115—144; *Hrvatski knezovi Zrinski i Frankopani...*, 74, br. 475.

¹⁴³ M. Schneider, *Historijsko slikarstvo...*, 77, 87.

¹⁴⁴ Reprodukcija u bojama: *Kalendar Agrokombinata za 1971. studeni*.

¹⁴⁵ M. Schneider, *Historijsko slikarstvo...*, 100—101, sl. 55.

¹⁴⁶ Reprodukcija: *Svijet V*, Zagreb 1930, knj. IX, br. 23, 618.

Iako je u ovom prikazu više mjesta posvećeno djelima koja su nastala u XVII st., dakle suvremenim umjetninama dokumentarne vrijednosti, brojnost portreta i prizora izrađenih u XIX st. dokazuje koliko je zanimanje tada postojalo za sudbinu Zrinskih i Frankopana.

Kad usporedimo djela likovne umjetnosti objavljena u zborniku 1907. s onim što poznajemo danas, možemo sa zadovoljstvom ustanoviti da su tamo nabrojena djela ne samo još uvijek sačuvana nego da se njihov broj i povećao. Godine 1924. pronađena je nadgrobna ploča u Sv. Jeleni kod Čakovca. Identificirani su portreti Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana u Nadbiskupskom dvoru u Zagrebu. Portret Petra Zrinskog iz Svetica nabavljen je iz privatnog posjeda za muzejsku zbirku. Popis djela povijesnog slikarstva znatno se obogatio i još se popunjava novim djelima. Sve to zajedno, opremljeno novopronađenim podacima o slikarima i grafičarima, kao i o njihovim međusobnim vezama, odnosima, uzorcima i utjecajima pojedinih likovnih djela, omogućava danas potpuniji pregled likovne djelatnosti koja je povezana sa Zrinskim i Frankopanima.

Zusammenfassung

ZRINSKI UND FRANKOPANI IN DER BILDENDEN KUNST

Die beiden fürstlichen Familien waren Liebhaber und Kenner der Kunst. Den Quellen nach befanden sich in ihren Wohnsitzen zahlreiche Kunstgegenstände: Bilder, Statuen, Möbel, Teppiche, alte Münzen und Waffen. Besonders reich waren die Schlösser, Čakovec, Ozalj und Kraljevica ausgestattet. Fast alles ging in der Zeit der Verschwörung und Verurteilung durch Confiscation verloren. Erhalten blieb nur das reichillustrierte handschriftliche Wahrsagebuch »Sybilla«, Exlibrisse mit Bildnissen von Nikola und Adam Zrinski in mehreren Bändern ihrer berühmten Bibliothek (heute in der National- und Universitätsbibliothek in Zagreb) und sechzehn überlebensgrosse Brustbilder aus Stein in Čakovec.

Wegen grosser Beschädigung dieser Statuen waren die Dargestellten, ausser Petar Zrinski, bisher unbekannt. Einige Angaben, wie eine Nachricht aus dem Jahre 1852. über 85 »Riesenbrustbilder«, dann ein Vergleich mit den Kupferstichen von Elias Widemann aus der Reihe »Illustrissimum Hungariae Heroum Icones«, Wien 1652, lassen die Möglichkeit offen, dass es ursprünglich hundert Statuen gegeben sein konnte, denen als Vorbild Widemanns Kupferstiche dienten, und vielleicht das Hauptgebäude in Čakovec schmückten, ähnlich wie die zur selben Zeit entstandene Büsten der ungarischen Heerführer von Hans Mathias Mayr an der Hauptfront des Schlosses Esterhazy in Eisenstadt.

Das Aussehen der Anführer der Verschwörung und anderer Mitglieder der beiden Familien ist in einer Reihe zeitgenössischer Bildnisse in Oel und Kupferstich erhalten. Ausser den schon bekannten und mehrfach abgebildeten Oelbildnissen, darunter besonders jener von Nikola und Adam Zrinski im Franziskanerkloster in Čakovec, dann eines von Petar Zrinski aus dem Paulinerkloster in Svetice, sowie mehreren Bildnissen in ehemaligem Besitz des Fürsten Wenzel Lobkowitz im Schlosse Raudnitz in Böhmen (Nikola und seine zweite Frau Sophie Löbl, Kinderbildnisse von Petar und Adam), sind noch zwei hervorragende, seit längerer Zeit fast unbekannt gebliebene Oelbildnisse zu erwähnen. Sie befinden sich im Erzbischöflichen Palais in Zagreb, und stellen Petar Zrinski und Fran Krsto Frankopan dar,

den ersten in voller Pracht seiner Banuswürde, mit Stab und Hermelinumhang, den zweiten in warmen Tönen der Kleidung und des Schmuckes, gemalt in wunderbarem Hell-Dunkel nach der Art der Zeit.

Die Kupferstiche und andere graphische Techniken sind schon von Gizella Cenner-Wilhelmb in ausführlichen Ikonographien des Nikola und Petar Zrinski, sowie der Türkenkriege der Familie Zrinski bearbeitet worden. Dazu kann man ergänzend noch einige, besonders im XIX Jahrhundert in Kroatien erstandene Blätter beilegen.

Die Begebenheiten um diese Hauptpersonen, besonders ihr Abschied und ihre Enthauptung, sind in der zeitgenössischen Malerei und Graphik, aber noch mehr in der Historienmalerei im XIX und XX Jahrhundert dargestellt. Die Ungarn Viktor Madarász und Károly Jakobey, sowie die Kroaten Ferdo Quiquerez und mehrmals Oton Iveković haben ihre Kompositionen diesen Motiven gewidmet. In denselben Jahrhunderten haben auch verschiedene Maler nach alten graphischen Blättern Bildnisse von Nikola und Petar Zrinski gemalt und zwar: Petar Krafft, Johann Zasche, Károly Jakobey, Josip Uhlik, Krsto Hegedušić und andere.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XXV—XXVI

1972—73

Redakcioni odbor:

IVAN KAMPUŠ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Izdaje
Povijesno društvo Hrvatske
Zagreb